

La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans

Autor

Isidor Mari
President de la Secció Filològica

L'article relata el procés d'elaboració de la nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans i n'analitza els sistemes de participació i de decisió, estructura i enfocament

El procés d'elaboració de la nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans ha arribat a una fase avançada, que permet preveure'n les etapes finals i descriure les característiques generals que tindrà l'obra. És el que ens proposem de fer en aquest article, a més d'informar sobre l'enfocament i els sistemes de treball que s'han seguit al llarg del procés.

L'evident necessitat de completar i actualitzar la gramàtica normativa —la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra, que havia conegut diverses edicions entre 1918 i 1933— es va convertir en l'objectiu primordial de la Secció Filològica, un cop apareguda la primera edició del nou *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1995), i per aquest motiu es va emprendre en aquell moment l'elaboració d'una nova gramàtica.

En una primera etapa (1996-2002), sota la direcció de Joan A. Argenter, es van elaborar els apartats corresponents a fonètica i fonologia, morfologia flexiva, formació de mots i ortografia, que són consultables en versió provisional al portal de l'Institut d'Estudis Catalans¹.

La segona etapa, iniciada l'any 2002, ha comptat amb Joan Solà, Manuel Pérez Saldanya i Gemma Rigau com a responsables principals, i ha estat més laboriosa, per raons fàcils de comprendre: el seu objectiu és elaborar una sintaxi normativa actualitzada i completa, que tingui en compte els nombrosos estudis recents sobre aquests temes i doni compte dels trets principals de la variació geogràfica i funcional, en una visió global i integrada de la llengua catalana. La *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra no havia pogut arribar a una formulació tan detallada en aquest camp com en l'ortografia i la morfologia (aleshores prioritàries), i tant l'evolució de la llengua com l'abundància de les informacions disponibles auguraven que la feina d'actualització i compleció seria en l'apartat de sintaxi molt superior a la que havia comportat la primera part de l'obra.

D'altra banda, la successiva incorporació a la Comissió de Gramàtica de destacats especialistes —com Maria Josep Cuenca, Albert Jané, Manuel Pérez Saldanya, Gemma Rigau o Joan Solà— sens dubte ha permès abordar l'estudi de la sintaxi amb el màxim rigor i la millor fonamentació, però ha comportat també un cert esforç periòdic de reajustament del consens sobre els principis i els criteris expositius que havia d'adoptar la nova gramàtica.

En definitiva, el sistema de treball corporatiu que necessàriament ha de seguir una obra d'aquestes característiques obliga certament a uns ritmes de realització més dilatats que els de les obres elaborades personalment o per un equip reduït, però afavoreix, en compensació, que els resultats

1. <http://www2.iec.cat/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>.

responguin a una perspectiva més general i siguin més fàcilment assumibles pel conjunt de la comunitat lingüística.

Els sistemes de decisió i les vies de participació

Una descripció general del procés de treball ens permetrà comprendre millor la dinàmica que s'ha seguit en l'elaboració de la segona part de l'obra.

Per als primers redactats de cada apartat o capítol, el ponent (normalment Joan Solà) ha pogut comptar amb informes sol·licitats a alguns experts i amb documentació proporcionada per l'Oficina de Gramàtica². En diversos punts, malgrat l'aparició recent de nombrosos estudis sintàctics, ha calgut fer també recerques de primera mà.

Cal subratllar que la incorporació gradual d'un equip de col·laboradors tècnics a l'Oficina de Gramàtica—reduït en nombre, però altament qualificat— i la constitució d'un Corpus Informatitzat d'Obres Gramaticals (CIOG) són dos actius importants que cal valorar com a resultats positius del procés, al costat de la mateixa realització de la nova gramàtica.

La importància del suport de l'Oficina de Gramàtica es fa evident si tenim en compte, per exemple, que en aquesta segona etapa (2001-2010) ja ha preparat més de vuitanta informes, sobretot lògicament sobre punts de sintaxi (una cinquantena), però també sobre morfofonologia (una vintena), ortografia (10) o terminologia (4).

Pel que fa al CIOG, consta actualment d'un fons digitalitzat consultable d'uns 5.000 documents (gramàtiques, manuals, vocabularis, articles, actes, informes), que permeten la localització en les obres contemporànies més rellevants dels punts que són objecte d'estudi, no sols a partir de metadades (autor, títol, data, matèria, llengua...), sinó per mitjà de cerques textuais o fonètiques (transcripció en AFI) amb operadors lògics relativament avançats. Aquest serà un recurs que, un cop formalitzats els drets d'accés corresponents, es podrà posar a disposició dels especialistes interessats.

La col·laboració entre el ponent, els redactors i l'equip tècnic de l'Oficina ha estat constant i decisiva en el procés de treball. En l'etapa actual dedicada a la sintaxi, els redactors que han col·laborat amb el ponent han estat Manuel Pérez Saldanya, director de l'Oficina de Gramàtica, que ja havia estat el redactor principal de la primera part de l'obra, i Gemma Rigau, presidenta de la Comissió de Gramàtica.

El text elaborat pels redactors és analitzat i debatut a la Comissió de Gramàtica³, per tal d'ajustar al consens més ampli tant les orientacions normatives com els criteris expositius. El text resultant és presentat com a proposta al Ple de la Secció Filològica, que pot introduir-hi esmenes abans de donar-lo per aprovat. Finalment, la Gramàtica sencera serà presentada al Ple de l'Institut d'Estudis Catalans perquè hi doni una sanció global i en faci la proclamació com a nou text oficial.

---

2. Sovint ha estat també de gran utilitat la documentació dels contextos en el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana.

3. La composició actual d'aquesta Comissió és la següent: Gemma Rigau (presidenta), Manuel Pérez Saldanya (director de l'Oficina de Gramàtica), Joan A. Argenter, Antoni M. Badia, Jordi Carbonell, Maria Josep Cuenca, Albert Jané, Isidor Marí, Joan Martí, Vicent Pitarch i Joan Solà. El responsable tècnic de l'Oficina, Xavier Rofes, assisteix també a les reunions de la Comissió i n'exerceix les funcions de secretariat amb gran eficàcia. L'Oficina de Gramàtica garanteix la continuïtat del treball, gestionant la documentació en les successives versions que en resulten.

Cal esmentar també les diferents vies de participació que s'han utilitzat al llarg del procés a fi de tenir en compte els punts de vista de persones externes a la Secció Filològica. Així, durant la primera etapa (1996-1997) es va demanar l'opinió per mitjà d'onze qüestionaris als 28 membres d'un Consell Consultiu, vinculats a diverses especialitats i a diferents punts del territori lingüístic⁴. En la segona etapa (2002-2003) s'han demanat altres informes, dictàmens o supervisions sobre punts concrets a vuit especialistes que els havien estudiat específicament. D'altra banda, per mitjà del Fòrum d'Estandardització (Forest) es van recollir entre 2002 i 2007 aportacions de diferents professionals de la llengua, i es van dur a terme diferents consultes sobre alguns punts de la sintaxi. Finalment, també hi ha observacions que altres persones fan arribar directament a la Secció Filològica, i consultes sobre temes gramaticals que es formulen per mitjà del sistema integrat Optimot, que constitueixen aportacions interessants per a la identificació d'aspectes que han de ser considerats en l'elaboració de la nova gramàtica.

Estructura i estat d'elaboració

Tal com hem dit, la nova gramàtica de l'IEC consta de dues grans parts, la primera de les quals ja és consultable en la seva versió provisional, i s'estructura en els apartats següents:

Introducció general

Primera part

I. Fonètica i fonologia

1. Introducció
2. Les vocals
3. Les consonants
4. La síl·laba
5. Els diftongs, els triptongs i els hiats
6. La distribució de diversos segments consonàntics
7. Els processos de modificació de segments conso-nàntics
8. Les categories suprasegmentals

II. Morfologia flexiva

A) La morfologia: Conceptes generals

1. Introducció a la morfologia
2. Les variants formals: variants fonològiques i variants al·lomòrfiques
3. Els processos morfològics
4. Les categories lèxiques i les categories gramaticals
5. La dixi i les categories lèxiques i gramaticals
6. La morfologia flexiva
7. Els morfemes i els afixos flexius
8. Les oposicions de marcatge

---

4. Deu d'aquells experts consultats han esdevingut posteriorment membres de la Secció.

B) La flexió nominal

9. Introducció a la flexió nominal
10. La flexió dels noms i els adjectius (I): el gènere
11. La flexió dels noms i els adjectius (II): el nombre
12. La morfologia dels pronoms personals
13. La morfologia dels determinants
14. La morfologia dels quantificadors

C) La flexió verbal

15. Introducció a la flexió verbal
16. Les categories verbals
17. Els morfemes i els afixos verbals
18. Els verbs regulars
19. Les formes construïdes amb un verb auxiliar
20. Els verbs irregulars
21. Els models de conjugació

III. Formació de mots

1. Introducció
2. La derivació
3. La conversió
4. La composició
5. Altres processos de formació de mots
6. Annex: inventari d'afixos lèxics i valoratius

IV. Ortografia

1. Introducció
2. Les lletres
3. Els signes diacrítics
4. La grafia dels mots
5. La grafia de les abreviacions
6. Els signes de puntuació
7. Els tipus de lletra

La **segona part**, dedicada a la sintaxi, s'organitza d'acord amb els punts següents:

V. Sintaxi

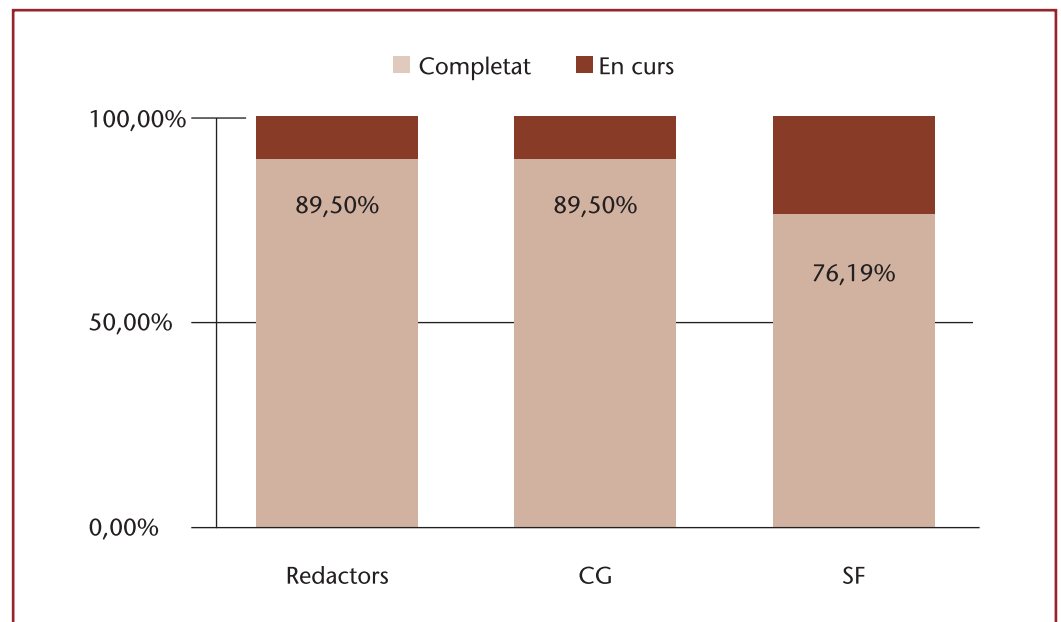
1. Introducció a la sintaxi i conceptes generals
2. El nom i el sintagma nominal
3. L'adjectiu i el sintagma adjectiu
4. Els determinants
5. Els quantificadors nominals
6. Els pronoms personals

7. La preposició i el sintagma preposicional
8. L'adverbi i el sintagma adverbial
9. La predicació verbal
10. La predicació no verbal
11. Les oracions passives i les impersonals
12. L'oració composta: coordinació i subordinació
13. Les subordinades substantives
14. Les subordinades relatives
15. Les construccions comparatives i consecutives
16. Les subordinades circumstancials
17. Les construccions perifèriques i les subordinades no circumstancials
18. El temps, l'aspecte i el mode. Les perífrasis verbals
19. La modalitat oracional I. L'oració declarativa. Ordre bàsic i construccions marcades
20. La modalitat oracional II. la negació
21. La modalitat oracional III. Les oracions interrogatives i exclamatives. La interjecció
22. La connexió discursiva

Aquesta estructuració pot variar lleugerament, sobretot pel que fa a la primera part de la gramàtica, ja que és previst de fer-ne una readaptació un cop enllestida la sintaxi, a fi d'establir una integració més ajustada d'alguns dels apartats.

Una valoració de l'extensió relativa de cadascuna de les dues parts permet també fer-se càrrec de la complexitat que representa l'elaboració de la sintaxi, la qual ocuparà segons les previsions actuals més dues terceres parts del total de l'obra, que tindrà unes 1.200 pàgines aproximadament.

Com es pot veure en el gràfic següent, l'estat actual d'elaboració dels capítols de sintaxi és força avançat:

Només hi ha un 10% dels temes pendents de redacció —és a dir, en la fase prèvia de documentació i estudi—, i són menys del 25% els que han de ser debatuts a la Secció Filològica. Això permet preveure que al final de l'any 2011 es disposarà d'un text complet de la sintaxi, sancionat per la

Secció Filològica, a partir del qual es podran emprendre les darreres etapes del procés: la integració entre les dues parts, la revisió final, l'elaboració dels índexs analítics i el glossari, l'aprovació global pel Ple de l'IEC i la preparació de l'edició de l'obra.

Enfocament i característiques de la nova gramàtica

La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans parteix de la concepció que ha caracteritzat el model normatiu català des de Pompeu Fabra: una perspectiva alhora composicional i convergent de la llengua. Cal aclarir, tanmateix, que la composicionalitat gramatical⁵ no ha de ser entesa com la juxtaposició arbitrària de característiques específiques de diferents parlars catalans, sinó com la legitimació en cadascun dels territoris de les modalitats pròpies de l'estàndard que hi compten amb una tradició d'ús públic i un prestigi social consolidat. Sovint es tracta, a més, d'opcions avalades pels gramàtics més acreditats dels respectius territoris, com és el cas de Manuel Sanchis Guarner o Francesc de B. Moll.

Al seu torn, el caràcter convergent de les orientacions normatives tendeix a mantenir els trets ja consolidats que caracteritzen la llengua culta comuna i a facilitar la progressiva consolidació d'un model de llengua més unitari en les comunicacions d'àmbit supraregional o internacional. L'organització de les variants en els paradigmes de les conjugacions verbals, en la primera part de la gramàtica, constitueix un exemple il·lustratiu de l'aplicació d'aquests criteris alhora composicionals i convergents, que integren la consideració global de la variació i la prioritització de les opcions més generals amb vistes als àmbits d'ús de més gran abast.

Així, per exemple, al costat de les formes més generals del present d'indicatiu de *cantar*, s'inclouen entre parèntesis les que tenen una difusió més significativa:

canto (cante, cant)
cantes
canta
cantem (cantam)
canteu (cantau)
canten

Les formes que tenen un àmbit d'ús més restringit es presenten al peu del paradigma, en un apartat anomenat *altres variants*, en lletra més petita —en aquest cas, la persona 1 *canti*, del català septentrional.

La nova gramàtica es caracteritza sens dubte per la voluntat d'incorporar un tractament integrat de la variació —no sols geogràfica, sinó també funcional— i l'afany d'orientar satisfactòriament els usuaris sobre la utilització adequada de les diferents opcions. Aquesta havia de ser necessàriament una de les seves finalitats, si tenim en compte la diversificació que s'ha produït contemporàniament en els tipus i gèneres de la comunicació pública. Les formulacions de la nova sintaxi han de donar compte integradament de les alternatives localment viables i de les més adequades amb caràcter global; de les corresponents als usos de més alta formalitat i dels específics del discurs col·loquial, espontani i no planificat.

---

5. Com és prou sabut, la integració en la llengua comuna de recursos lèxics i expressius procedents de tots els àmbits territorials segueix una dinàmica molt més flexible, ben diferent de la gramatical.

Un exemple ens permetrà il·lustrar la complexitat que sovint comporta la caracterització normativa d'un fet sintàctic, ja que moltes vegades no és possible considerar acceptable o inadmissible una determinada construcció sense distingir els contextos en què es presenta.

Aquest és el cas del condicional anomenat de distanciament. Al costat del condicional de cortesia (Et *voldria* demanar un favor), que permet donar un to més amable a l'enunciat respecte al present (Et *vull* demanar un favor), el català compta amb un condicional de distanciament, amb el qual es dóna a entendre que no s'assumeix del tot la certesa del que es diu:

- “Segons aquest autor, el debat científic *s'hauria desviat* de la qüestió central.”

El condicional, com veiem, presenta de manera més distant l'opinió de l'autor que si s'hagués utilitzat el perfect *s'ha desviat*.

Aquest ús del condicional és plenament legítim, i apareix amb freqüència en els gèneres periodístics, quan tracten de fets no comprovats:

- “Per les informacions que ens arriben, la bomba *hauria causat* la mort de trenta civils.”

El condicional, en aquest cas, expressa una possibilitat no assegurada: *pot haver causat* la mort de trenta civils.

Doncs bé, al costat d'aquests usos plenament acceptables, cal especificar que aquest condicional no és viable en contextos que impliquen certesa. No és admissible, doncs, una frase com la següent:

- “El diagnòstic indica que la lesió *seria greu*.” En aquest cas caldria dir, per exemple, que “la lesió *és greu*”, ja que el verb *indicar* i el *diagnòstic* comporten un context de certesa.

Aquesta ha estat i és una de les tasques més complexes de la Comissió de Gramàtica, que vol aconseguir la sistematització d'uns criteris expositius alhora complets, clars i precisos. Una aproximació d'aquesta naturalesa a la variació permet que la nova gramàtica ofereixi una visió normativa més inclusiva amb els trets innovadors, locals o col·loquials, sense desdibuixar per això el model de llengua culta escrita que s'havia consolidat al llarg del segle XX.

En aquest sentit, la nova gramàtica adopta un to generalment descriptiu en l'exposició de tots els trets que ja constitueixen una norma social consolidada en l'àmbit territorial i funcional corresponent. Les orientacions explícitament prescriptives s'utilitzen en els casos en què les fluctuacions observades en l'ús de la llengua reclamen que s'especifiquin, segons el cas, les opcions recomanades o desaconsellades, o més clarament les que es consideren necessàries o han de ser excloses. En tots aquests casos la gramàtica segueix també un criteri de màxima precisió: els diferents punts són profusament exemplificats, i la delimitació clara dels fenòmens s'acompanya sempre que és possible de l'especificació dels elements implicats, amb l'ajut de taules o llistes.

Així, per exemple, l'ús de *a* o *en* amb valor locatiu, s'il·lustra en el quadre següent, en el qual es presenten els diferents contextos i, en el cas de formes dobles, es presenten en primer terme les que es prioritzen en l'ús general:

	<i>Situacions dinàmiques</i>	<i>Situacions estàtiques</i>
<i>Article definit</i>	Viatjarem als països nòrdics Vés a l'habitació	És a/en la segona planta Es va quedar a/en l'habitació
<i>Numerals</i>	Avui hem anat a quatre escoles Han de viatjar a dos països	Hi ha flors en/a dues taules Tal mot apareix en/a vint poemes
<i>Quantitatius i indefinits</i>	Viatgen molt sovint a {molts / bastants / força / massa / més / prou / diferents} llocs Viatgen molt sovint a {qualsevol lloc / cada un d'aquests països} Han viatjat a tots els llocs esmentats Han anat a {tal / tal i tal (altre)} lloc No ha pujat a gaires muntanyes últimament	Han treballat en/a {molts / bastants / força / massa / més / prou / diferents} llocs Viuen llargues temporades en/a {qualsevol lloc / cada un d'aquests països} Han treballat en/a tots els llocs esmentats Van dir que vivien en/a {tal / tal i tal (altre)} lloc No s'estan més d'una setmana en/a gaires pobles
<i>Interrogatius</i>	A quin lloc aneu?	A/en quin lloc viviu?

Des d'un punt de vista teòric, la nova gramàtica de l'IEC és una obra que assumeix la tradició gramatical catalana i alhora, sense adoptar un model teòric concret, té molt en compte els avenços de la lingüística contemporània i els estudis i articles que s'han publicat darrerament sobre la llengua catalana. Així, al costat d'un temari que s'estructura entorn de les parts de l'oració —nom, adjectiu, preposició, verb, etc.—, s'hi presta una atenció especial a la relació entre la frase i el discurs, i s'hi exposen les opcions de què disposa el català per a expressar l'èmfasi sobre un element (vies sintàctiques i prosòdiques), l'ordre sintàctic bàsic i l'ordre marcat, la funció informativa de les construccions amb elements dislocats (pleonasmes), etc. O s'hi fa constar quan cal, al costat de la descripció sintàctica, un esquema senzill de l'entonació de la frase.

La Comissió ha estat sempre conscient que no elaborava una gramàtica per als especialistes, ni tampoc per al públic en general. Calia establir un compromís entre la precisió i el rigor teòrics i l'accessibilitat a un col·lectiu ampli d'usuaris amb una formació lingüística mitjana. La terminologia adoptada respon a aquest criteri i la gramàtica recorrerà a un glossari explicatiu que en faci assequible la part més innovadora.

És previst que, enllestida la gramàtica, se'n podrà fer una versió més breu i de caràcter divulgatiu —una *Guia* o *Compendi* que tindria, indicativament, unes 300 pàgines— destinada a un públic més ampli i amb finalitats més clarament didàctiques.

Confiem que aquestes notes hagin servit per oferir als interessats les informacions essencials sobre l'envergadura i la complexitat del projecte, i sobre el seu estat d'elaboració. Esperem que en cosa de pocs anys la societat catalana disposarà d'una gramàtica normativa actual i completa, capaç d'orientar l'evolució de l'ús lingüístic en el conjunt del territori i en els diferents gèneres i estils de la comunicació.

